

УДК 159.9

Маліцька Л. Б.

**Вплив рівня розвитку соціального інтелекту на формування
невротичних стереотипів поведінки.**

Анотація. Стаття присвячена актуальній проблемі вивчення процесу формування поведінкових стереотипів у особистості з невротичними розладами. Впливу рівня розвитку соціального інтелекту людини на можливості

формування невротичних стереотипів поведінки, та ефективність корекційної роботи для їх подолання.

Ключові слова: невротичні стереотипи, установки, соціальний інтелект.

Анотація. Стаття посвячена актуальній проблемі изучения процесу формування поведенческих стереотипов у людей с невротическими расстройствами. Влиянию уровня развития социального интеллекта человека на возможность формирования невротических стереотипов поведения и эффективность коррекционной работы для их преодоления.

Ключевые слова: невротические стереотипы, установки, социальный интеллект.

Summary. The article is devoted to an actual problem of studying the process of formation of behavior patterns in people with neurotic disorders . Impact of the development of social intelligence on the possible formation of neurotic behaviors and the effectiveness of remedial work to overcome them.

Keywords: behavior patterns, neurotic disorders, social intelligence.

Соціальний інтелект – інтегральна інтелектуальна здатність, що визначає успішність спілкування та соціальної адаптації. Він об'єднує і регулює пізнавальні процеси, які пов'язані з відображенням соціальних об'єктів (людини, як партнера по спілкуванню, групи людей). До утворюючих соціальний інтелект процесів відносяться – соціальна сенситивність, соціальна перцепція, соціальна пам'ять та соціальне мислення. Іноді в науковій літературі соціальний інтелект ототожнюється з одним з цих процесів, частіше за все з соціальною перцепцією або з соціальним мисленням. Однак такий підхід до розуміння функціонування соціального інтелекту значно звужує коло критеріїв за якими можливо оцінити можливості розвитку та підвищення ефективності його структурних компонентів.

Соціальний інтелект забезпечує розуміння вчинків і дій людини, розуміння мовленевої продукції людини, а також його невербальних реакцій (міміки, жестів). Він являється когнітивною складовою комунікативних здібностей особистості та професійно важливою якістю у професіях типу «людина – людина», а також у деяких професіях «людина – художній образ» . В онтогенезі соціальний інтелект розвивається пізніше, ніж емоційна складова комунікативних здібностей – емпатія. Його формування стимулюється початком шкільного навчання. В цей період збільшується круг спілкування дитини, розвиваються його сенситивність, соціально-перцептивні здібності, здібність переживати за іншого при відсутності безпосереднього сприймання його почуттів, здатність до децентрації (вміння приймати точку зору іншої людини, відрізнити власну точку зору від інших можливих) , що власне і складає основу соціального інтелекту.

Дослідження Ж.Піаже пов'язують формування здатності до децентрації з подоланням егоцентризму.

Відповідно до концепції Дж.Гілфорда, соціальний інтелект представляє собою систему інтелектуальних здібностей, незалежну від факторів загального інтелекту. Ці здібності аналогічно загально інтелектуальним, можуть бути описані

в просторі трьох змінних: зміст, операції, результати. Дж.Гілфорд особливо виокремлював одну з цих операцій – пізнання – і зосередив свої дослідження на пізнанні поведінки. Ця здатність, на думку автора, включає наступні фактори:

1. Пізнання елементів поведінки - здатність виділяти з контексту вербальну і невербальну експресію поведінки .

2. Пізнання класів поведінки - здатність розпізнавати загальні властивості у потоці експресивної або ситуативної інформації про поведінку.

3. Пізнання відносин у поведінці - здатність розуміти відносини, що існують між одиницями інформації про поведінку.

4. Пізнання систем поведінки – здатність розуміти логіку розвитку цілісних ситуацій взаємодії людей, сенс їх поведінки в цих ситуаціях.

5. Пізнання перетворень поведінки - здатність розуміти зміни значення схожої поведінки (вербального або невербального) в різних ситуаційних контекстах.

6. Пізнання результатів поведінки - здатність передбачати наслідки поведінки, з огляду на наявну інформацію .

Особистість у суспільстві виступає як носій певної соціальної ролі або навіть декількох одночасно, тобто демонструє очікувану поведінку, обумовлену насамперед статусом людини. Будь яка соціальна роль не передбачає абсолютно однакових для всіх поведінкових стереотипів при її реалізації. Вона завжди залишає для виконавця можливість проявити власну індивідуальність. В наслідок чого соціальні відношення стають міжособистісними з суто психологічним змістом.

Наслідок впливу на особистість з боку інших людей залежить не тільки від особливостей останніх але ще й від того, які стосунки вже встигла нажити у власному досвіді ця особистість. Яким чином сформувалися її потреби, інтереси, схильності. Саме цей параметр переважно визначає знак та величину суб'єктивної значущості іншої людини або спільноти для особистості і результат їх впливу на неї. Набуваючи у своєму розвитку більшу чи меншу автономність і переходячи на інший рівень розвитку соціально-психологічної зрілості, особистість здійснює пошук або навіть створює такі спільноти, котрі за своїми характеристиками відповідали б її вимогам. В наслідок впливу особистості на особистість або спільноти на особистість, розвиток може відбуватися в різних напрямках, як в прогресивному, так і негативному, коли особистість тяжіє до собі подібних. Відношенню особистості до зовнішніх впливів притаманна вибірковість і, здебільшого, нешаблонний характер пізнавальних, емоційних та поведінкових відповідей на них. Зміст діяльності людей(в цілому або в окремих її компонентах) може бути в різних ступенях адекватний властивим їм характеристикам. Життєвий досвід людини накопичує враження про себе, які допомагають їй відповісти на питання: «Хто я є?», «Чому я саме такий?», «Чого я можу і повинен досягнути таким чином?».

Керівним чином на адекватність поведінки впливає «Я-концепція». Вона представляє собою багатопланове утворення до якого входять: «Я» реальне (як людина відноситься до себе, користується собою, віддзеркалює себе); «Я» -

ідеальне (якою людина хотіла б бути, орієнтуючись на норми моралі); »Я» - динамічне (якою людина намагається і прагне стати); «Я» - фантастичне (якою б людина хотіла стати при особливо сприятливих умовах) . Окрім відмінностей структурних складових «Я» концепції, слід відмітити як показник адекватності, ще й ступінь домінування «Я»- концепції над – «Ти» і «Ви» в ситуаціях взаємодії і прийняття спільних рішень. У одних особистостей їх «Я» володіє більшою автономністю по відношенню до зовнішніх впливів та більшою здатністю відсторонюватися від переживань, що виникають як відповідь на ці впливи. У інших «Я» погано або зовсім не дистанціюється від подібних переживань. Таким чином перші мають вищий рівень розвитку саморегуляції і самоконтролю, а у других ця здатність проявляється слабо чи то зовсім відсутня .

Для особистості з низьким рівнем розвитку соціального інтелекту притаманні:

- 1) незбалансованість структури особистості;
- 2) нездатність долати кризи розвитку;
- 3) ригідність установок при виборі можливих стратегій міжособистісної взаємодії;
- 4) низькі соціальні інтереси та деформації у взаємодії з іншими.

Це індивід у якого екзистенціальні потреби в сенсі життя, в цілісності, унікальності, самоактуалізації не отримали адекватного задоволення і знаходяться у полоні потреб більш низького рівня, яким притаманні неприємні, фруструючі стани. Сприйняття особистості охоплене як усвідомленою, так і неусвідомленою загрозою з боку актуальних переживань та дійсності. З цього приводу, з метою збереження цілісності свого «Я», особистість починає активно використовувати механізми захисту, які перетворюються в переважаючі способи реагування на інформацію про себе .. Взаємодіючи з іншими людьми людина буде сприймати все в тій формі, яка найкращим чином співвідноситься з її Я-структурою, ігноруючи справжній сенс того що відбувається. Негативний, неприємний, фруструючий досвід заперечується особистістю, що в свою чергу бентежить партнерів по спілкуванню і руйнує контакт з ними .Таким чином виникає нова проблема – пов'язана з базовою людською потребою у підтвердженні власного існування за рахунок співучасті в суспільному житті. Непідтвердженість розвиває недовірливість, підозрливість, ворожість, емоційну холодність, неадекватність сприйняття і розуміння інших людей, знижується здатність прогнозувати події, стимулює непослідовність та протиріччя у вчинках. Формується певна система установок , яка накладає відбиток на спілкування особистості і проявляється у вигляді : 1) знецінення самого себе; 2) недовіри до людей і світу в цілому ; 3) приреченість на самотність; 4) схильність до позиції жертви.. Негативні метаморфози суттєво впливають на стійкість особистості. Стійкість особистості характеризується послідовністю її дій та передбачуваністю її поведінки, вона надає вчинкам закономірний характер. Відчуття стійкості власної особистості і особистості іншого – важлива умова внутрішнього комфорту людини і можливість встановлення нормальних взаємовідносин з оточуючими людьми. Якщо, в істотних для спілкування проявах, особистість

демонструє нестійкість, то іншим важко налаштуватися на процес взаємодії тому, що весь час приходиться прилаштовуватися до непередбачуваних змін в поведінці партнера по спілкуванню. Однак поведінка людини достатньо варіативна. Наявні так звані «ситуативні риси», прояв яких може змінюватися від ситуації до ситуації у однієї тієї ж людини і в значній мірі. Переконливо стійкими в часі можуть бути не тільки особистісні якості, що формуються під впливом зовнішньої мотивації, а і самооцінка, як продукт власного життєвого досвіду. Але особистісна стійкість характерна не для всіх людей. Деякі з них з часом визнають драматичні зміни власної особистості, іноді настільки глибокі, що у оточуючих виникає враження виникнення іншої особистості відмінної від тієї з якою вже є досвід спілкування. Найбільш істотні зміни в стійкості особистості характерні для підліткового, юнацького, дорослого віку, в діапазоні від 20 до 40-45 років.

Окрім вікової специфіки стабілізації особистості слід відмітити значні індивідуальні розбіжності перебігу процесу. У одних людей особистість стає стійкою в дитинстві і в подальшому суттєво не змінюється, у інших стійкість психологічних особливостей характеру проявляється досить пізно, в віці від 20 до 40 років. До останніх відносяться люди, чиє зовнішнє і внутрішнє життя в підлітковому та юнацькому віці характеризувалося напруженістю, протиріччями і конфліктами. Менш за все особистісно змінюються і досить рано проявляють стійкі риси характеру ті люди, які в шкільному віці не стикалися з протиріччями, не вступали в конфлікти з дорослими, ровесниками, соціальними цінностями і нормами.

За виключенням інтелекту і пізнавальних здібностей, інші характеристики особистості ситуативно нестійкі. Нестійкість притаманна таким індивідуальним особливостям людини як агресивність поведінки, чесність, саморегуляція, залежність. Найбільшою стабільністю характеризуються динамічні особливості, пов'язані з вродженими анатомо-фізіологічними задатками, властивостями нервової системи. До них відносяться темперамент, емоційна реактивність, екстраверсія-інтроверсія. Досвід спілкування з людьми формує у особистості достатньо стійке уявлення про них, яке накладає відбиток на наступне сприйняття і оцінку цих людей. В сфері міжособистісного спілкування може спостерігатися явище константності, аналогічне сприйняттю предметного світу. В наслідок сталості міжособистісного сприйняття, пов'язаного з сформованою установкою, в новій ситуації людина схильна помічати у партнера по спілкуванню ті ознаки, які свідчать про стабільність його поведінки, і не бачити того, що в його поведінці змінюється.

Рівень соціального інтелекту корелюється з накопичувальною невротизацією особистості. Схильність накопичувати негативні невротичні установки починає формуватися в дитячому віці. На думку Е.Берна, генеральна емоція всього життя людини формується до 10 років. Установка проявляється як неусвідомлена готовність людини певним звичним для неї чином сприймати і оцінювати будь яких людей та реагувати сталим, попередньо сформованим чином без повного аналізу конкретної ситуації. Установка багаторівневе утворення. На когнітивному рівні в ній задіяні думки, переконання яких дотримується

особистість відносно якого не будь суб'єкта або предмету. На афективному рівні до установки залучені позитивні або негативні емоції, відношення до конкретної людини чи інформації. На поведінковому рівні проявляється готовність до певних проявів поведінки, відповідних переконанням і переживанням людини. Упереджена думка керує сприйняттям та інтерпретацією інформації особистістю. Переконання в структурі установки можуть жити власним життям і виживати попри дискредитацію доказів на яких воно будувалося. Хибна думка про інших людей або про себе може продовжувати існування незважаючи на дискредитацію її похідних. Особистісні властивості людини, сформовані в дошкільному віці, в подальшому зберігають стійкість. Навчання в школі має обмежений вплив на розвиток власне особистісних властивостей дитини. Найбільшу стійкість від дитинства до юнацького віку виявляють такі особистісні властивості як досягнення успіху, наполегливість, рівень домагань (особливо високий), інтелектуальні інтереси. Особливою стійкістю в юнацькому віці, за умови їх попередньої сформованості, мають здібності, відповідальність, сила волі, дружелюбність і відкритість. На цей проміжок часу онтогенетичного розвитку людини приходить максимальна сугестивність особистості, яка пов'язана не тільки з біологічними факторами дозрівання мозку, а й недостатнім життєвим досвідом соціальної взаємодії. Збіг негативних суспільних впливів з фізіологічною слабкістю функціонування нервової системи стає підґрунтям формування невротичного досвіду особистості. Практично завжди людина сприймає і оцінює інших під впливом певної установки. Ця установка може бути постійною або ситуативною, залежно від обставин і особливостей людей, що сприймаються. Якщо така установка стабільна і мало пов'язана з особливостями людей, що оцінюються, вона може приймати форму упередження і породжувати неадекватне відношення до оточуючих. Таким чином формуються важкі конфліктні стосунки з яких буває складно знайти вихід. Залучені до них особи не вбачають в самих собі першоджерело конфліктної ситуації. Накопичення такого роду установок формує соціальні стереотипи особистості, тобто викривлені соціальні установки людини по відношенню до людей певної категорії, що виникли у неї під впливом обмеженого чи то однобічного життєвого досвіду спілкування з представниками даної соціальної групи. Стереотипи як звичні, спрощені уявлення про інші групи людей, сформовані на базі обмеженості інформації, рідко бувають наслідком тільки власного досвіду. Здебільшого вони культивуються групами в яких відбувається соціалізація особистості. Стереотипи можуть стиратися, якщо особистість стає суб'єктом і об'єктом різнопланової взаємодії, що спонукає до опанування багатьох соціальних ролей. Схильність до стереотипізації особливо характерна при невротичних розладах. Певні аспекти невротичної слабкості, що неодноразово проявляються в поведінці особистості фіксуються в її свідомості як стала особистісна характеристика. Суб'єкт рефлексує власні проблеми взаємодії з іншими, вписуючи невротичну симптоматику в структуру особистості. Усвідомлення хворобливих розладів для особистості важче ніж визнання вад розвитку чи виховання. Вади розвитку і виховання - популяризована у сучасному

суспільстві проблематика. В суспільній думці вона асоціюється з ефективністю діяльності педагогів, психологів, лікарів і батьків. Тобто в оцінці вад розвитку і виховання переважає загально суспільна відповідальність на індивідуально особистісною. Таким чином особистість отримує можливість перекласти відповідальність за власне життя на суспільно орієнтовані зовнішні маркери.

Толерантність до соматично фіксованих вад особистості в суспільстві більш висока ніж до психологічних, чи то психіатричних, що інколи ототожнюються. Суспільна поблажливість до медичних діагнозів не розповсюджується на психологічні розлади. Вони сприймаються як більш проблематичні для співіснування. Інстинктивна напруженість суспільної думки до психологічних розладів особистості, спонукає невротиків до пошуку їх виправдання в соматичних розладах. З огляду на рівень розвитку соціального інтелекту та життєвого досвіду відбувається більш, чи менш вдале маскування невротичних розладів особистості під соматичні діагнози. Таке маскування направлене на забезпечення збереження психологічного комфорту.

Збереження психологічного комфорту для особистостей з невротичними розладами може стати суперзначущим показником власної адекватності. Стан психологічного комфорту здійснює стабілізуючий вплив на загальний рівень тривожності невротичної особистості і позначається у її свідомості як період адекватності до суспільної взаємодії. Відчуття психологічного комфорту знижує градус протистояння зовнішнім та внутрішнім суперечливим судженням стосовно ефективності особистісного функціонування людини з невротичними розладами. Психологічний комфорт психотерапевтично підвищує психологічний імунітет до стресових ситуацій і здійснює анестезуючу дію на рефлексію накопичених психотравмуючих ситуацій. Таким чином, психологічний комфорт стає психотерапевтичною потребою невротичної особистості. Потребою, в наслідок задоволення якої, полегшується світосприймання, з'являється можливість відчутти цілісність особистості на відміну від нейротизму, який безперервним внутрішнім аналізом створює розчленованість сприйняття власної поведінки і її емоційного супроводу.

В масовій культурі останнім часом невротизація поведінки набуває гламурного характеру і на підсвідомому рівні популяризує ексцентричність – як бажану форму поведінки, притаманну креативним особистостям. Особистісна ідентифікація, беручи до уваги сучасні тренди соціалізації, залучає і невротичні взірці до переліку можливих видів самореалізації особистості у суспільстві. Таким чином виникає можливість класифікувати невротизацію особистості не як хворобливі розлади що потребують відповідної корекції і можуть призвести до руйнування структури особистості, а як припустимі чи то навіть креативні форми самовтілення особистості.

Чим вищий рівень розвитку соціального інтелекту особистості тим вища ефективність подолання невротичних розладів особистістю. Високий рівень розвитку соціального інтелекту підвищує ефективність процесу соціального навчання в корекційній роботі. Особистість повертаючись до минулого емоційного переживання, переосмислює його і переходить на якісно новий рівень

взаємовідносин. В наслідок актуалізації негативних відносин особистості, конфлікту з собою і групою, долаються неадекватні уявлення про себе, спостерігається прорив «психологічного захисту». Похідна цілісність особистості дозволяє зосередити доміную на партнері по спілкуванню і емпатичному розумінні. Високий рівень соціального інтелекту сприяє розвитку здатності до децентрації, до розуміння позиції іншої людини, до переміщення центру ваги на іншу (відмінну від власної) точку зору, що стає підґрунтям для формування навичок партнерського спілкування. Лише на основі адекватного усвідомлення себе і оточуючих може бути забезпечена вища форма саморегуляції, притаманна людській особистості і реалізована можливість її повноцінного соціального функціонування.

Список використаних джерел:

- 1.Тополянский В. Д. Психо-соматические расстройства/ В. Тополянский, М. Струковская .-Москва: Медицина, 1986.-384с.
- 2.Тернер Дж. Социальное влияние / Джон Тернер. – Санкт-Петербург: Питер,2003.-256с.
3. Бухановский А. О. Общая патопсихология: Пособие для врачей / А. О. Бухановский, Ю. А. Кутявин, М. Е. Литвак. – 3-е изд., перераб. и доп. – Ростов н/Д: Изд-во ЛРНЦ «Феникс», 2003.-416с.
- 4.Guilford J.P/ The nature of intelligence/ - NY, 1967.
- 5.Манегетти А. Психосоматика /Антонио Манегетти; - Москва: ННБФ «Онтопсихология», 2004 – 360с.